

Ο Εμμανουήλ Παπάς και η επανάσταση στη Χαλκιδική. Ο ήρωας και το ηρωικό πρότυπο ως συντελεστές στην ιστορική και πολιτισμική εξέλιξη*

Γιώργος Βοζίκας

δρ Λαογραφίας - Ερευνητής στο Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Κυρίες και κύριοι,

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο και τα Διοικητικά Συμβούλια του Πολιτιστικού Συλλόγου Αθηνών και της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας "Εμμανουήλ Παπάς" για την τιμή που μου έκαναν με την πρόσκλησή τους να μιλήσω σήμερα εδώ, με αφορμή την ανάρτηση του πορτραίτου του Εμμανουήλ Παπά στην πινακοθήκη του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου.

Είναι μεγάλη ευθύνη και πρόκληση για μένα να αναμετρηθώ με το παρελθόν μου καθώς μεγάλωσα ακούγοντας συχνά μέσα στο πατρικό μου σπίτι για τα ανδραγαθήματα του Εμμ. Παπά αλλά και διαβάζοντας, επίσης συχνά, για αυτόν στα διάφορα περιοδικά και βιβλία που εξέδωσαν κατά καιρούς οι σύλλογοι των αποδήμων που εδρεύουν στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

Βρισκόμαστε σε ένα χώρο κατάφορτο με ιστορικές μνήμες από προσωπικότητες που με τις πράξεις τους αναδείχθηκαν σε ήρωες. Το να μιλά κανείς για ήρωες, για κλήση του καθήκοντος και για αίσθηση της αποστολής, στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους ήρωες, σε μια εποχή που οι μεγάλες εθνικές αφηγήσεις υποχωρούν, μοιάζει σήμερα να είναι παρωχημένο¹. Στο επίπεδο της ιστοριογραφίας η παραδοσιακή πολιτική ιστορία φαίνεται να χάνει έδαφος δίνοντας χώρο σε άλλες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις. Αναφέρω ενδεικτικά την πρωτοπόρα γαλλική σχολή των Annales, η οποία δίνει προτεραιότητα στην μακρά διάρκεια και στις δομές της κοινωνίας.

Ακόμη είναι πιο δύσκολο να μιλά σήμερα κανείς για ήρωες όταν οι πολιτικές συνθήκες έχουν γίνει πιο πολύπλοκες και το πατριωτικό εύκολα μπορεί να παρερμηνευτεί και να ταυτιστεί με τη μισαλλοδοξία.

Σήμερα ζούμε σε αντιρωικές εποχές. Κι αυτό γιατί βασικές προϋποθέσεις της ηρωικής πράξης σε κοσμοθεωρητικό επίπεδο εγκαταλείπονται. Οι απόλυτες αξίες έχουν ξεθωριάσει και οι σαφείς οριοθετήσεις σε όλα τα επίπεδα έχουν θολώσει καθιστώντας κυρίαρχο το σχετικισμό, το συγκρητισμό και την ετερογένεια.

Πρόκειται για έννοιες οι οποίες επεξεργάζονται ίσως καλύτερα την πραγματικότητα, καθώς αναδεικνύουν τον υπαρκτό, σύνθετο, χαρακτήρα της, ο οποίος μέχρι πρότινος αγνοείτο. Όμως από την άλλη μεριά η άκριτη υιοθέτηση αυτών των εννοιών στην κοινωνική και ιστορική ανάλυση, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ίδια η πραγματικότητα, αντί να βοηθά στην κατανόησή της πολλές φορές τη συσκοτίζει και κάποτε επιβάλλεται σε αυτήν. Εκείνο που θέλω να πω είναι ότι πέρα από τις δομές της κοινωνίας και της οικονομίας που στη μακρά διάρκεια του χρόνου παίζουν ίσως τον καθοριστικότερο ρόλο στην ιστορική αλλαγή υπάρχουν από την άλλη μεριά και οι προσωπικότητες που τις εκφράζουν. Με τη δράση τους αυτές οι προσωπικότητες κάποτε συμβάλλουν στην ενεργοποίηση διαδικασιών που είχαν ήδη ωριμάσει μέσα στην κοινωνία, αλλά δεν είχαν ακόμη εκφραστεί, και συντελούν έτσι στην προώθηση της ιστορίας ένα βήμα πιο πέρα. Το σημαντικότερο όμως από όλα

είναι ότι η δράση τους αυτή δεν σταματά με το τέλος της ζωής τους αλλά συνεχίζεται εις το διηνεκές.

Κάθε φορά που κάποιος έρχεται αντιμέτωπος με τις ηρωικές μορφές και προσπαθεί να τις κατανοήσει προκειμένου να συλλάβει το μέγεθος και την ποιότητα της ηρωικής τους δράσης κάποια ζητήματα έρχονται σχεδόν νομοτελειακά στο προσκήνιο. Ποια είναι γενικά τα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου που τον κατατάσσουν στην κατηγορία του ήρωα, ποιες είναι οι αξίες που ενέπνευσαν την ηρωική τους δράση και τέλος ποια είναι η σημασία τους στην ιστορική και πολιτισμική εξέλιξη της κοινωνίας.

Το ηρωικό πρότυπο έχει μια μακρά παράδοση στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού και γνωρίζει πολλές εκφάνσεις (πολιτικές, θρησκευτικές, κοινωνικές κ.λπ.). Πρόκειται για πρόσωπα που ξεχώρισαν για την αφοσίωσή τους στα ιδανικά που πίστεψαν, με τη δράση τους συνετέλεσαν στην ιστορική πρόοδο και τελικά για τους παραπάνω λόγους αναδείχτηκαν σε κοινωνικά πρότυπα. Οι αγώνες τους ενέπνευσαν νέους ήρωες και λειτούργησαν καταλυτικά στην κατεύθυνση της ιστορίας και του πολιτισμού ενός λαού.

Αν θέλαμε να δώσουμε σε συντομία τον ορισμό του ήρωα θα λέγαμε πως ο ήρωας είναι μια θετική εξαίρεση στον κανόνα. Αυτή συνίσταται αφενός μεν στο γεγονός ότι η δράση του ήρωα ξεφεύγει από το μέσο όρο, αφετέρου δε στο ότι εμπνέεται από ευγενή ιδανικά, το τονίζω αυτό, και γενικά ανταποκρίνεται στις πιο υψηλές προσδοκίες που μπορεί να έχει κανείς από τον άνθρωπο.

Ο ήρωας έρχεται συχνά αντιμέτωπος με αντίξοες συνθήκες και αυτό είναι που κάνει κυρίως τη δράση του ηρωική. Υπό αυτή την έννοια η ηρωική πράξη μπορεί να θεωρηθεί ως μια κάθετη αντίθεση στην υπάρχουσα πραγματικότητα, ως μια έμπρακτη δήλωση της αναντιστοιχίας του επιθυμητού με την πραγματικότητα, και παράλληλα της επιθυμίας του ήρωα για μεταμόρφωση αυτής της πραγματικότητας ακόμη και με κίνδυνο της ζωής του. Μέσα από αυτή τη διαδικασία ο ήρωας μετατρέπεται σε θετικό κοινωνικό πρότυπο, το οποίο καλούμαστε να φθάσουμε κάποτε.

Η ελληνική ιστορία έχει αναδείξει πολλές τέτοιες θετικά εξέχουσες προσωπικότητες ήρωες, άλλοτε αναγνωρισμένες και αφανείς. Ο Εμμανουήλ Παπάς ανήκει στην πρώτη κατηγορία. Ωστόσο η αναγνώρισή του από την επίσημη ιστορία είναι δυσανάλογη της δράσης του και της προσφοράς του, για λόγους που δεν είναι της στιγμής να αναπτύξουμε.

Αλλά ας ξεκινήσουμε τα πράγματα από την αρχή. Στην περίοδο που εξετάζουμε, τέλη του 18ου και αρχές του 19ου αιώνα, επικρατεί αναβρασμός στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο (σερβική εξέγερση με συμμετοχή Ελλήνων, Ρωσοτουρκικός Πόλεμος κ.λπ.). Στο ελλαδικό χώρο παράλληλα με την οικονομική άνθηση της Θεσσαλονίκης και των άλλων αστικών κέντρων της Μακεδονίας σημειώνεται και η εθνική αφύπνιση των Ελλήνων. Αυτήν την περίοδο δραστηριοποιείται και ο Εμμανουήλ Παπάς.

Γεννήθηκε στη μικρή κωμόπολη των Σερρών, τη Δοβίστα, το 1772. Κατόρθωσε μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να αναδειχθεί οικονομικά και να ξεχωρίσει. Όπως αναφέρει ο Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος στην πολύτιμη σχετική μονογραφία του για τον Εμμανουήλ Παπά, όπου δημοσιεύονται επιστολές του από τον αγώνα, «ξεκίνησε από το Δοβίστα με πολύ λίγες γραμματικές γνώσεις, όπως φαίνεται από τις ιδιόχειρες σημειώσεις του, δηλαδή τις χρονολογίες του γάμου και της γεννήσεως των παιδιών του, καθώς και με λίγα χρηματικά μέσα, όπως όλοι γενικά οι Έλληνες της εποχής: [...] Ευφυής όμως και τολμηρός δεν άργησε αρχίζοντας από

μικρέμπορος να εξελιχθεί σε μεγαλέμπορο των Σερρών, με καταστήματα στην Κωνσταντινούπολη και στη Βιέννη, ν' αποκτήσει σημαντική περιουσία, κινητή και ακίνητη, επάνω από 300.000 τάλτρα, να γίνει δανειστής των Τούρκων αγάδων και μπέηδων της περιοχής, να συνάψει στενές σχέσεις μαζί τους και να τους επηρεάζει»². Ανάμεσα σε αυτούς που βοήθησε οικονομικά ο Εμμανουήλ Παπάς είναι και η γενέτειρά του, στην οποία χορηγήθηκε δάνειο για τις κοινοτικές ανάγκες της, με ευνοϊκούς όρους για την εποχή εκείνη³, το οποίο μάλλον δεν εξοφλήθηκε ποτέ. Η περιουσία του εκτεινόταν και στο Παγγαίο όπου, σύμφωνα με έγγραφα που βρέθηκαν στο αρχείο του, η οικογένεια του Εμμ. Παπά είχε υπό την ιδιοκτησία της ένα μεγάλο οίκημα πλούσια επιπλωμένο στην περιοχή του μοναστηριού της Παναγίας της Εικοσιφοίνισσας⁴.

Οι οικονομικές διαφορές με τον τοπάρχη Γιουσούφ Μπέη τον οδήγησαν το 1817 στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να διεκδικήσει το δίκιο του από την Πύλη. Εκεί γνωρίστηκε με μέλη της Φιλικής Εταιρείας, και το Δεκέμβριο του 1819 μνήθηκε σε αυτήν. Από εκεί και ύστερα ο Παπάς θα ενισχύει τακτικά τις χρηματικές ανάγκες του αγώνα από το προσωπικό του ταμείο μέχρι να εξαντληθούν τελείως τα οικονομικά του αποθέματα.

Η δράση του όμως δεν περιορίστηκε στην οικονομική ενίσχυση του αγώνα αλλά έλαβε και πιο προσωπικό χαρακτήρα καθώς ενεπλάκη και ο ίδιος στον πολεμικό αγώνα. Την ίδια στιγμή οι οικείοι του που άφησε πίσω γνωρίζουν διώξεις και η περιουσία του δημεύεται. Το Μάρτιο του 1821 ακολουθώντας την εντολή του Αλέξανδρου Υψηλάντη ξεκινά την προετοιμασία της επανάστασης. Αγοράζει με δικά του χρήματα όπλα και πολεμοφόδια και αναχωρεί για το Άγιο Όρος με σκοπό να προετοιμάσει το έδαφος και να ξεσηκώσει τους κατοίκους της Μακεδονίας για την επανάσταση. Για πολλούς λόγους, που όμως εκ των υστέρων αποδείχτηκε ότι είχαν αδυναμίες, θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη περιοχή για την έναρξη της επανάστασης το Άγιο Όρος. Στη δράση του ο Εμμανουήλ Παπάς βρήκε συμπαραστάτες μαχητές από την περιοχή της Χαλκιδικής και της ευρύτερης Μακεδονίας και ως ένα βαθμό από τα νησιά του Αιγαίου. Όμως η αντίδραση των Τούρκων ήταν άμεση, ιδιαίτερα σκληρή, και τελικά η επανάσταση καταπνίγηκε εν τη γενέσει της βαμμένη στο αίμα.

Παρά την ατυχή κατάληξη της επανάστασης στη Χαλκιδική, ο ίδιος ο Εμμανουήλ Παπάς πέθανε βαριά στεναχωρημένος επάνω στο καράβι που τον πήγαινε στην Ύδρα το 1821, εντούτοις ο αγώνας του δεν υπήρξε μάταιος, καθώς κράτησε απασχολημένο μεγάλο τουρκικό στρατό στην περιοχή για αρκετό χρονικό διάστημα, γεγονός που έμμεσα ενίσχυσε τον απελευθερωτικό αγώνα στις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας. Στην πρακτική εποχή που ζούμε σήμερα έχουμε μάθει να αποτιμούμε μια ενέργεια με βάση τα πρακτικά της αποτελέσματα, και στην προκειμένη περίπτωση που εξετάζουμε, με βάση τα αποτελέσματα στις μάχες. Ωστόσο νομίζω πως ο αγώνας του 1821 ήταν πολυεπίπεδος, και έτσι θα πρέπει να τον βλέπουμε. Η δε συμβολή του Εμμανουήλ Παπά νομίζω πως υποβαθμίζεται εξαιρετικά εάν περιορίσουμε τη δράση του στον πολεμικό τομέα.

Παρά τη δημοσίευση του πολύτιμου αρχείου του Εμμ. Παπά και τις πλούσιες πληροφορίες που αποκομίζουμε από αυτό, έχω την εντύπωση πως έχουμε ακόμη αρκετά πράγματα να γνωρίσουμε για αυτόν. Και αναφέρομαι κυρίως στον ιδεολογικό τομέα. Η πρόθεση του Εμμανουήλ Παπά όταν πήγε στην Κωνσταντινούπολη δεν ήταν να εγγραφεί στη Φιλική Εταιρεία, ούτε να συμμετάσχει στον επαναστατικό αγώνα. Ωστόσο πιστεύω πως αυτό δε θα γινόταν, ούτε θα οδηγούταν ο ίδιος προς αυτήν την κατεύθυνση, εάν δεν υπήρχε από πίσω ένας πολιτισμός, μια παιδεία, που να συμφωνεί με αυτήν την ενέργεια. Αναφέρομαι στον πολιτισμό που βασίζεται στις αξίες της πατρίδας, της ελευθερίας και του γένους, οι οποίες για τον ίδιο ήταν

κεντρικές όπως αυτό φαίνεται μέσα από την αλληλογραφία του⁵. Απόδειξη της ουσιαστικής θέσης που είχαν αυτές οι αξίες μέσα στη ζωή του Εμμανουήλ Παπά είναι το γεγονός ότι αυτές δεν παρέμειναν μετέωρες μετά το θάνατό του αλλά μεταλαμπαδεύτηκαν στους γιους του⁶. Η συνέχεια είναι εντυπωσιακή. Οι μεγαλύτεροι γιοι του συμμετείχαν στον αγώνα της Ελλάδας για την εθνική ανεξαρτησία. Ο πιο μεγάλος γιος του, ο Αθανασάκης σκοτώνεται στη Χαλκίδα, ο Γιαννάκης σκοτώνεται στο Μανιάκι και ο Νικολάκης στο Καματερό. Επίσης ο σπουδαγμένος στην Ευρώπη Αναστασάκης έλαβε κι αυτός μέρος στην εθνική ανεξαρτησία συμμετέχοντας στον εμβληματικό αγώνα της επαναστατημένης Ελλάδας, στο Μεσολόγγι το 1825.

Οπωσδήποτε ο πατέρας τους σε ψυχολογικό επίπεδο λειτούργησε ως ηρωικό πρότυπο, το οποίο τους παρακίνησε να δώσουν και τη ζωή τους για την Ελλάδα. Ωστόσο σε πολιτισμικό επίπεδο πίσω από τη στάση τους υπήρχε επίσης μια παράδοση ηρωικών προτύπων, η οποία αντίστοιχα ενέπνεε μια τέτοια στάση και η οποία, με βάση μαρτυρίες, ήταν γνωστή στα παιδιά του. Πώς αλλιώς να εξηγήσει κάποιος την άκρως συγκινητική αυτοθυσία τους! Η παράδοση αυτή, λόγια κατά βάση με αρχαιοελληνικές αναφορές, υποστηριζόταν και από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα που είχε διαμορφώσει ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός την εποχή εκείνη, ιδιαίτερα στον απόδημο ελληνισμό της Ευρώπης, συνδυάζοντας τον Ορθό Λόγο του γαλλικού Διαφωτισμού με το γερμανικό Ρομαντισμό. Παρεμπιπτόντως να πούμε ότι ο Εμμανουήλ Παπάς είχε μια πλούσια βιβλιοθήκη, προφανώς για τις ανάγκες των παιδιών του, ενώ τα ονόματα των παιδιών του αναφέρονται σε αρκετές εκδόσεις βιβλίων της εποχής εκείνης ως συνδρομητών⁷. Μάλιστα στην απογραφή των περιεχομένων του οικήματος που είχε η οικογένεια στην περιοχή της Εικοσιφοίνισσας αναφέρεται «εν δουλάτι με βιβλία αρκετά», και «εν σώμα λεξικά του Γαζή»⁸ που προφανώς είναι το γνωστό τρίτομο λεξικό της αρχαίας ελληνικής του Βολιώτη Ανθιμου Γαζή⁹, ενός από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Να πώς εκφράζεται η παράδοση των ηρωικών προτύπων στην οποία αναφερόμαστε στην περίπτωση του Αναστασάκη. Ο σπουδασμένος στην Εσπερία γιος του Εμμανουήλ Παπά, ο οποίος ήταν κάτοχος πλούσιας κλασσικής βιβλιοθήκης με βιβλιοκτηρόσημο και παράλληλα μεταφραστής, εμπνεόμενος από την κλασσική ηρωική παράδοση, γράφει σε μια επιστολή του ακολουθώντας το ύφος της εποχής εκείνης, τον τρόπο που πήρε την απόφαση να αφήσει τον εμπορικό οίκο του πατέρα του στη Βιέννη και να αγωνιστεί για την Ελλάδα: «Μια γυναικεία μορφή στεκόταν πάντα μπροστά στα μάτια μου θλιμμένη, κλαμένη, πληγωμένη, βαριά αλυσοδεμένη. Πάντα με κοίταζε με βλέμμα ατενές χωρίς να μου μιλεί. Αλλά τέλος, πριν από λίγες μέρες μου είπε θυμωμένα: Παιδί μου, πάψε πια να είσαι σκυθρωπός! Πάψε να είσαι μόνο ο Αναστάσιος Εμμ. Παπά, ο γιος του καλού σου πατέρα! Είσαι ένας Μακεδόνας και το καθήκον σε καλεί. [...] Γίνου ένας Αριστόδημος και κάτω απ' αυτό το όνομα πολέμα για την Πατρίδα! [Και λίγο πιο κάτω απευθυνόμενος στον αδελφό του] Ο θάνατος για την Πατρίδα είναι το γλυκύτερο χάρισμα. Ας γίνει ό,τι μου κλώθει η μοίρα μου. Αν πεθάνω, μη λυπάσαι, αδελφέ μου! Για την Πατρίδα πεθαίνω ευχαρίστως»¹⁰.

Μπορεί ο αγώνας του Εμμανουήλ Παπά να μη στέφθηκε από επιτυχία ωστόσο η σημασία του αγώνα του και της ηρωικής του δράσης αναγνωρίστηκε από τους μετέπειτα, είναι αλήθεια όχι στο βαθμό που αρμόζει σε μια τέτοια προσωπικότητα, και με την πρόοδο του χρόνου αναδείχτηκε ο ίδιος σε ένα ηρωικό πρότυπο για τις επόμενες γενιές προσαρμοσμένο στα ηρωικά πρότυπα του ελληνικού πολιτισμού. Η διαδικασία μεταλλαγής του Εμμανουήλ Παπά σε ηρωική προσωπικότητα εντοπίζεται

χωρικά για ευνόητους λόγους κυρίως στον τόπο καταγωγής του, στη Δοβίστα, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών.

Η συμβολή του Εμμανουήλ Παπά στον αγώνα του 1821 άρχισε να εμφανίζεται δειλά στην ελληνική ιστοριογραφία περίπου το 1860¹¹. Βρισκόμαστε στην περίοδο των πρώτων χρόνων του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Οι Έλληνες στρέφουν το ενδιαφέρον τους στο ιστορικό τους παρελθόν, διαβάζουν ιστορία και επισκέπτονται ιστορικούς τόπους για να τους γνωρίσουν από κοντά. Το 1865 χαρακτηρίζεται από τη Στρατιωτική Επιτροπή του Αγώνος ως αξιωματικός Β΄ τάξεως, παρέχοντας έτσι στα εναπομείναντα παιδιά του μια πενιχρή σύνταξη¹².

Στην περιοχή των Σερρών που ακόμη ήταν τουρκοκρατούμενη εκείνη την περίοδο επικρατούσε σιγή επάνω σε αυτό το ζήτημα. Ωστόσο τα πράγματα αλλάζουν μετά την απελευθέρωση των Σερρών. Με την προσάρτηση των Νέων Χωρών το κράτος αρχίζει να επαναπροσδιορίζει τα όριά του και να αυτοπροσδιορίζεται. Ανάγκη αυτοπροσδιορισμού έχουν και οι κάτοικοι των περιοχών αυτών. Γι' αυτό ερευνούν την ιστορία του τόπου τους και αναζητούν τη δική τους συμβολή στην εθνική ιστορία.

Σε αυτήν την περίοδο εκδίδεται στην πόλη των Σερρών το 1914 η ιστορική πραγματεία του Σερραίου, από το Ροδολίβος, Ευάγγελου Στράτη με τίτλο *Εμμανουήλ Παπάς*, η οποία έδωσε και το έναυσμα για τη μελέτη και αναγνώριση της δράσης του ήρωα¹³. Οι Σερραίοι μαθαίνουν για τον ήρωα του τόπου τους και ο Εμμανουήλ Παπάς ως συμβολικός αντιπρόσωπος της περιοχής λειτουργεί καταλυτικά στην ταύτιση των κατοίκων της περιοχής με τη διαδικασία γένεσης του νεοελληνικού κράτους και στην ενσωμάτωσή τους σε αυτό. Ενδεικτικό της σημασίας που είχε ο ίδιος ο ήρωας για τους κατοίκους της περιοχής των Σερρών είναι ότι το βιβλίο του Στράτη τυπώθηκε σε πάνω από χίλια εξακόσια αντίτυπα και διατέθηκε στις Σέρρες και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας¹⁴.

Παράλληλα με πρωτοβουλία επιστημονικών φορέων, πολιτιστικών συλλόγων, στρατιωτικών συνδέσμων, ανδριάντες και προτομές του ήρωα τοποθετούνται σε καίρια και συμβολικά φορτισμένα σημεία της χώρας, στην πόλη των Σερρών, στη γενέτειρα του ήρωα, στην Αθήνα, στην Ύδρα, στη Χαλκιδική¹⁵. Ακόμη οδοί, πλατείες, σύλλογοι, στρατόπεδα κ.λπ. παίρνουν το όνομα του Εμμανουήλ Παπά. Στην όλη προσπάθεια συχνά αρωγός ήταν θεσμικά και το ίδιο το κράτος, για τους δικούς του ιδιαίτερους λόγους.

Ο Εμμανουήλ Παπάς έπαιξε επίσης καθοριστικό ρόλο στην ιστορική και πολιτισμική εξέλιξη της γενέτειράς του. Η από νωρίς εγκατάσταση του Εμμ. Παπά στην πόλη των Σερρών καθώς και διάφοροι άλλοι λόγοι φαίνεται πως δεν επέτρεψαν στο να δημιουργηθεί και διατηρηθεί μια σχετική προφορική παράδοση για αυτόν στο χωριό του. Όμως η έκδοση της μονογραφίας του Στράτη για τον Εμμανουήλ Παπά έπαιξε και εδώ καταλυτικό ρόλο στη αναγνώριση του ήρωα και τη διάσωσή του από την ιστορική λήθη, καθώς εκτός των άλλων όριζε τη Δοβίστα ως γενέτειρα του Εμμανουήλ Παπά. Φαντάζομαι πως η πραγματεία του Στράτη προκάλεσε μεγάλο ενθουσιασμό και υπερηφάνεια στους κατοίκους του χωριού. Μόνο στη Δοβίστα με τη φροντίδα του Νικολάου Σίσκου και των λοιπών προκρίτων της κοινότητας διατέθηκαν στο χωριό διακόσια περίπου αντίτυπα από το συγκεκριμένο βιβλίο¹⁶.

Η παρουσία του Εμμανουήλ Παπά επέδρασε καθοριστικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας του χωριού και στην εξέλιξή του. Με άξονα αναφοράς τον ήρωα η κοινότητα απέκτησε ιστορικό βάθος και κεντρική θέση μέσα στην εθνική αφήγηση. Από την περιφέρεια βρέθηκε στο κέντρο της ιστορίας και του πολιτισμού της Μακεδονίας. Οι αλλαγές αυτές αποτυπώθηκαν και στην ονοματοθεσία του χωριού. Ο Στράτης προτείνει προς τιμή του ήρωα να μετονομαστεί η Δοβίστα σε

«Εμμανουηλιάς»¹⁷. Τελικά δεκατρία χρόνια αργότερα το χωριό μετονομάζεται σε *Εμμανουήλ Παπάς*¹⁸ και από ένα παραδοσιακό χωριό της Μακεδονίας και ευρύτερα του βαλκανικού χώρου μετατρέπεται σε ιστορικό τόπο της νεότερης ελληνικής ιστορίας και εξ αυτού του λόγου ανακηρύσσεται διατηρητέος οικισμός. Μέσα από την εξέλιξη αυτή καταλαβαίνει κανείς πως ο Εμμανουήλ Παπάς επέφερε σημαντικές αλλαγές στην ιστορία και τον πολιτισμό της κοινότητας.

Ο αγώνας όμως του Εμμανουήλ Παπά δεν τελείωσε. Πιστεύω πως συνεχίζεται ακόμη. Τώρα όμως το πεδίο των μαχών βρίσκεται στον ιδεολογικό τομέα. Είναι οι αναπαραστάσεις που διαμορφώνουμε για την ιστορία και τον πολιτισμό μας και οι οποίες προοιωνίζουν το μέλλον μας.

Οι κοινωνίες συχνά τιμούν τους ήρωές τους με γιορτές, τελετές, με αφηγήσεις στον προφορικό και γραπτό λόγο, με ενθυμήσεις κ.λπ. για πολλούς λόγους και κυρίως για να αποτελέσουν μια πηγή έμπνευσης στους νεότερους. Μια τέτοια περίπτωση είναι και η σημερινή. Πράγματι ζούμε σε δυσάρεστες αντιρωικές εποχές, οι οποίες ωστόσο για να αλλάξουν χρειάζονται ήρωες. Ο Εμμανουήλ Παπάς άφησε παρακαταθήκη τις αξίες που ενέπνευσαν τον αγώνα του για την ανεξαρτησία της Ελλάδας και οι οποίες στις σημερινές δύσκολες εποχές που ζούμε μας καλούν να εμπνευσθούμε από αυτές για να δώσουμε το δικό μας αγώνα. Έναν αγώνα που είναι σύνθετος αλλά στη δομή του έχει πολλά κοινά στοιχεία με το δικό του αγώνα. Το πορτραίτο του Εμμανουήλ Παπά στην Πινακοθήκη του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου ανάμεσα στα πορτραίτα των άλλων ηρώων θα είναι εκεί για να μας δείχνει ως ηρωικό και κοινωνικό πρότυπο πως η πολυπόθητη προκοπή της πατρίδας για να έρθει χρειάζεται, όπως άλλωστε μας το έδειξε ο ίδιος με το παράδειγμά του, και την προσωπική μας υπέρβαση. Να αρθούμε στο ύψος των περιστάσεων και χωρίς μισαλλοδοξία με βάση τις αξίες της ελευθερίας και της δικαιοσύνης να προτάξουμε το συλλογικό συμφέρον, το συμφέρον της πατρίδας, έναντι του προσωπικού.

Σας ευχαριστώ

Κυριακή 20 Ιανουαρίου 2013

---

* Κεντρική ομιλία στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο με την ευκαιρία της ανάρτησης του πορτραίτου του Εμμανουήλ Παπά στην πινακοθήκη του αναφερόμενου μουσείου. Για τις ανάγκες της δημοσίευσης προστέθηκε στο κείμενο ενδεικτική βιβλιογραφική τεκμηρίωση.

¹ M. Gregory Kendrick, *The Heroic Ideal: Western Archetypes from the Greeks to the Present*, North Carolina: McFarland, 2010. Mike Featherstone, «The Heroic Life and Everyday Life», στο βιβλίο του ίδιου, *Undoing Culture. Globalization, Postmodernism and Identity*, London - Thousand Oaks - New Delhi: Sage Publications, 1997, σ. 54-71.

² Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Εμμανουήλ Παπάς «Αρχηγός και υπερασπιστής της Μακεδονίας». Η ιστορία και το αρχείο της οικογενείας του*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1981, σ. 33-34.

³ Ο.π., σ. 51-52.

⁴ Ο.π., σ. 232-234.

⁵ Ο.π., σ. 54.

⁶ Ο.π., σ. 189-202.

⁷ Ευστράτιος Θ. Βαχάρογλου, «Σερραίοι φιλόμουσοι συνδρομητές σε ελληνικά βιβλία των ετών 1800-1912», *Σερραϊκά Χρονικά*, τόμ. 15ος (2004), σ. 159, 162 και αλλού.

⁸ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 233.

⁹ Άνθιμος Γαζής, *Λεξικόν ελληνικόν προς χρήσιν των περί τους παλαιούς συγγραφείς ενασχολουμένων*, τόμ. 1ος, Εν Βενετία, 1809. Το έργο ολοκληρώθηκε το 1816.

¹⁰ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 193-194.

¹¹ Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, τόμ. α', Εν Λονδίνο, 1853, σ. 220-224. Ιωάννης Φιλίμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περί της ελληνικής επανάστασης*, τόμ. 1ος, Αθήναι, 1859, σ. 335-336, η αναφορά στον Εμμανουήλ Παπά ολοκληρώνεται στους υπόλοιπους τρεις τόμους. Αρκετά πιο νωρίς είχε εκδοθεί, στη

γαλλική όμως γλώσσα, το έργο του F.- C.- H.- L. Rouqueville, *Histoire de la régénération de la Grèce*, tome III, Paris, 1824, σ. 59 κ.ε., στο οποίο γινόταν σχετική αναφορά στον Εμμανουήλ Παπά.

¹² Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 208.

¹³ Ευάγγ. Γ. Στράτης, *Ο Σερραίος αρχιστράτηγος των μακεδονικών δυνάμεων κατά τον ιερόν αγώνα του 1821 Εμμανουήλ Παπάς*, Σέρραι, 1914. Πιο πριν ο ίδιος είχε αναφερθεί συνοπτικά στον Παπά με την ευκαιρία ενός άρθρου του με τίτλο «Ιστορία των εκπαιδευτηρίων της πόλεως Σερρών», στο *Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου*, τεύχ. 2ο (1909), σ. 148-149. Έκτοτε σε όλες τις ιστοριογραφίες για το νομό Σερρών αφιερώνονται αρκετές σελίδες για τον Εμμανουήλ Παπά. Ενδεικτικά βλ. Πέτρος Πέννας, *Ιστορία των Σερρών*, 2η έκδ., Αθήναι: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, 1966 (πρώτη έκδοση 1938), σ. 124-169, ο οποίος κάνει μια εκτενή αναφορά στη δράση του Εμμανουήλ Παπά. Επίσης, Γιώργος Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. 3ος, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 196-203.

¹⁴ Βλ. το σχετικό κατάλογο συνδρομητών στη μονογραφία του Ευάγγ. Γ. Στράτη, ό.π., σ. 29-40.

¹⁵ Γ. Βοζιάνης, «Ανδριάντες και προτομές του Εμμ. Παπά. Ένα σύντομο ιστορικό των προτομών και ανδριάντων του Εμμ. Παπά», περ. *Εμμανουήλ Παπάς*, τεύχ. 91 (2012), σ. 9-12. Ως παράδειγμα της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για ένα τέτοιο έργο βλ. Πέτρος Κων. Σαμσάρης, «Το ιστορικό της ανέγερσης του ανδριάντα του Εμμανουήλ Παπά στην πόλη των Σερρών», περ. *Μετά*, τεύχ. 51 (1999), σ. 18-25.

¹⁶ Ευάγγ. Γ. Στράτης, ό.π., σ. 37-38.

¹⁷ «Δίκαιον θεωρούμεν ίνα η ονομαστή πολίχνη μετονομασθή 'Εμμανουηλιάς' ίνα ούτω μείνη εσαεί συνδεδεμένη μετά του ενδόξου αυτής τέκνου». Ό.π., σ. 38, υποσημ. 1.

¹⁸ *Περί μετονομασίας κοινοτήτων και συνοικισμών*, Φ.Ε.Κ. 179Α - 30/08/1927.